

Mila Radovanović¹Visoka škola
strukovnih studija
za obrazovanje
vaspitača i trenera
Subotica**Ivana Mihić**Odsek za psihologiju,
Filozofski fakultet,
Univerzitet u Novom
Sadu¹ Adresa autora:
radovanovic.mila@gmail.com

Primljeno: 03. 01. 2017.

Primljena korekcija:
24. 03. 2017.Primljena ponovna korekcija:
27. 09. 2017.Primljena ponovna korekcija:
15. 11. 2017.Prihvaćeno za štampu:
16. 11. 2017.**RAZVOJ PRENATALNE VEZANOSTI U
KONTEKSTU ISKUSTVA IZ PORODICE
POREKLA²**

Prenatalna vezanost se opisuje kao psihološka veza koja se razvija u toku trudnoće između majke i fetusa. Njen značaj ogleda se u kvalitetu brige trudnice za fetus, a smatra se da je ona i razvojni prethodnik emocionalne vezanosti između majke i deteta i važan aspekt formiranja roditeljskog identiteta i pripreme za odgovorno i kompetentno roditeljstvo. Predhodna istraživanja ukazuju na to da se obrasci koji formiraju roditeljski identitet prenose transgeneracijski, putem iskustva koje se internalizuje i oblikuje unutrašnji radni model čije komponente čine roditeljske reprezentacije. Zbog toga je cilj ovog istraživanja bio ispitivanje prediktivnog doprinosa introjektovanog iskustva iz porodice porekla na razvoj prenatalne vezanosti. Uzorkom je obuhvaćena 91 trudnica, a prikupljen je na Klinici za ginekologiju i akušerstvo u Novom Sadu, gde su ispitanice boravile zbog određenih zdravstvenih tegoba u toku trudnoće. Za ispitivanje prenatalne vezanosti korišćena je Skala za procenu materinske prenatalne vezanosti (SPMPV: Hanak, 2009), dok je kao mera iskustva u odnosu sa roditeljima korišćen modifikovani Upitnik prisustva oca (Father presence questionnaire – FPQ: Krampe & Newton, 2006). Rezultati ukazuju na to da efekat pozitivnog odnosa sa majkom ostvaruje najviši prediktivni doprinos u razvoju prenatalne vezanosti, što je u skladu sa istraživanjima koja ukazuju na pravilnost da su karakteristike starateljskog ponašanja direktno povezane sa prethodnim iskustvima koje su roditelji imali u porodiciama porekla. Rezultati su diskutovani u kontekstu razumevanja uloge majke kao dominantnog staratelja u našem društvu, ali i ideje o modelovanju kao hipoteze u osnovi objašnjenja transgeneracijskog prenosa roditeljstva.

Ključne reči: prenatalna vezanost, iskustvo iz porodice porekla, mentalne reprezentacije roditeljstva

² Rezultati prikazani ovim radom deo su obuhvatnije studije u okviru projekta „Efekti egzistencijalne nesigurnosti na pojedinca i porodicu u Srbiji“ koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Filozofski fakultet u Novom Sadu

Savremene teorije u razvojnoj psihologiji roditeljsku ulogu sagledavaju sa stanovišta koje se bazira na mentalnim reprezentacijama roditeljstva. Stern (1995, str. 18) daje slikovit opis ova dva paralelna sistema: „postoji realna beba u rukama majke i imaginarna u njenom umu; postoji realna majka koja drži dete i njena imaginacija sebe kao majke i, konačno, postoji realna radnja držanja bebe u naručju i imaginacija odnosa majke i bebe.”

Dakle, kvalitet i obrasci brige roditelja za dete, njegovi stavovi, emocije i ponašanja u ovoj ulozi za svoju uporišnu tačku imaju set mentalnih reprezentacija. Svet mentalnih reprezentacija čini subjektivni, fantazmatski svet koji egzistira paralelno sa objektivnim, spoljnim svetom. U njemu su pored realnih situacija i iskustava iz svakodnevne interakcije roditelja sa detetom, sadržani i sve fantazije, nade, strahovi i snovi roditelja. Osim toga, reprezentacioni svet se sastoji i od uspomena na sopstveno detinjstvo i modela ponašanja sopstvenih roditelja.

Stern (1995) smatra da se svet mentalnih reprezentacija formira na osnovu subjektivnog iskustva bitisanja sa drugom osobom, odnosno skupa šema „biti sa”. Iskustvo na osnovu koga nastaju ove šeme može biti realno, ali i virtuelno, odnosno bazirano na imaginarnoj slici koju osoba gradi o iskustvu sa drugom osobom. Ono što je, međutim, ključno za nastanak šema nije sama priroda iskustva, već činjenica da se one formiraju iznutra, na bazi toga šta osoba doživljava dok je sa drugima. Dakle, reprezentacije nisu introjektovana slika osobe ili reči razmenjenih u interakciji sa njom, već subjektivni doživljaj odnosa sa određenom osobom.

Teorija afektivne vezanosti odnos roditelja i deteta sagledava kroz dva relevantna i komplementarna sistema ponašanja – sistema afektivne vezanosti i sistema pružanja brige. Afektivna vezanost odnosi se na motivacioni sistem deteta da traži i primi brigu, dok se pružanje brige odnosi na motivacioni sistem roditelja da pruži brigu i zaštitu. Oba motivaciona sistema imaju uporište u skupu unutrašnjih mentalnih reprezentacija koje je Bolbi nazvao unutrašnji radni model. Reprezentacioni sistem roditelja sačinjavaju sadašnja i prošla iskustva roditelja sa detetom, koja su isprepletana sećanjima na sopstvene obrasce vezanosti za roditelja, oblikujući na taj način aktuelnu procenu roditelja u odnosu na dete (George & Solomon, 2008).

Trudnoća je jedinstveni period u životu kada se predstave budućih majki o sebi, drugima i njihovim sopstvenim iskustvima sa roditeljima reaktiviraju i reorganizuju da bi napravile mesta za novu predstavu o detetu, odnos sa detetom i pojam o sebi kao roditelju. Dok fetus raste i razvija se, uporedo sa njim razvija se reprezentacioni set na mentalnom planu majke. Ova dva procesa nisu u potpunosti istovremena. Kada se majka saživi sa novim identitetom trudnice i na mentalnom planu oblikuje sliku sebe kao budućeg roditelja, odnosno fetusa kao zasebnog bića, tada započinje proces razrade mentalnih reprezentacija roditeljstva. Iako proces formiranja psihološke veze sa fetusom može započeti već od desete nedelje trudnoće (Caccia et al., 1991, prema Laxton Kane & Slade, 2002), na intenzitet razvoja reprezentacija o bebi značajan uticaj imaju specifični faktori koji doprinose razvoju svesti o prisustvu bebe, poput registrovanja pokreta ploda i ul-

trazvučnog pregleda (Dykes & Stjernquist, 2001). Pretpostavka o „morfogenezi“ reprezenatacija o bebi potkretpljena je u većem broju istraživanja i smatra se da između četvrtog i sedmog gestacionog meseca dolazi do značajnog rasta u kvalitetu, kvantitetu i specifičnosti mreže šema o bebi (za pregled videti u Stern, 1995).

Prvi pokušaj konceptualizacije psihološke veze koja se razvija između majke i deteta pre rođenja imala je krajem 60-tih godina prošloga veka Rabinova, koja je zaključila da veza koja se razvija između majke i deteta neposredno nakon samog čina rođenja mora biti rezultat prenatalnih psiholoških procesa. Ipak, sam termin prenatalna vezanost koji se do danas koristi da opiše ovu specifičnu vezu, uvodi Krenlijeva deceniju kasnije (Brandon, Pitts, Denton, Stringer, & Evans, 2009).

Lindgren (2001) smatra da je prenatalna vezanost razvojni zadatak trudnoće, a ujedno i indikator adaptacije na trudnoću. Njen značaj ogleda se u tome što će trudnice koje ranije i intenzivnije razviju psihološku vezu sa bebom nastojati da obezbede bolji kvalitet zdravstvene brige za dete u toku trudnoće (redovne ginekološko-akušerske kontrole, zdrav stil života trudnice) i biće spremnije da ostvare kvalitetniji emotivni odnos sa detetom nakon rođenja, kvalitetnije preuzimajući i roditeljsku ulogu (Huth Bocks, Levendosky, Bogat, & Von Eye, 2004). Istraživači je takođe smatraju važnom „alatkom“ za uspešnu adaptaciju buduće majke na novu ulogu nakon rođenja bebe (za pregled videti Gau & Lee, 2003).

U istraživanju prenatalne vezanosti i njene relacije sa razvojem roditeljske uloge, značajno mesto imaju istraživanja koja su nastojala da utvrde vezu ovog koncepta sa psihološkim varijablama koje bi mogle imati značaj u predikciji njenog razvoja. Među njima, možda najznačajnija su ona koja je dovode u vezu sa mehanizmom transgeneracijskog prenosa obrazaca vezanosti, čijim se posrednikom smatraju upravo mentalne reprezentacije na kojima se temelji i sam koncept prenatalne vezanosti. Takva istraživanja dosledno ukazuju da je veza organizacije afektivnog vezivanja odraslih sa razvojem obrazaca vezanosti kod dece posredovana specifičnostima formiranja roditeljskog identiteta, reprezentacija sebe kao roditelja i budućeg deteta i odlikama prenatalne vezanosti (Benoit & Parker, 1994; Benoit, Parker, & Zeanah, 1997; Fonagy, Steel, & Steel 1991; Hanak, 2010; Huth Bocks et al., 2004; Priel & Besser, 2000; Raval et al., 2001). Drugim rečima, očekujemo da se organizacija afektivnog vezivanja roditelja odražava na njihove reprezentacije sebe kao roditelja i još nerođene bebe, kao i na kvalitet i intenzitet emotivne vezanosti za nju (Hanak, 2012).

Ako prenatalnu vezanost posmatramo kao razvojnog prethodnika (zametak) emocionalne vezanosti majke za dete i važan aspekt formiranja roditeljskog identiteta i pripreme za odgovorno i kompetentno roditeljstvo (Hanak, 2007), a pri tom poznavajući značaj odnosa sa sopstvenim roditeljima za razvoj ovih elemenata roditeljske uloge (Benoit & Parker, 1994; Doan & Zimmerman 2008; Priel & Besser, 2000), postavlja se pitanje koliki doprinos iskustvo iz porodice porekla ima na razvoj prenatalne vezanosti.

U razmatranju načina na koji iskustvo iz porodice porekla modeluje roditeljsku ulogu i ponašanje vezano za nju, u aktuelnim radovima pažnja se posvećuje

formiranju tzv. „radnog modela roditeljske uloge” ili „internalizovanog roditelja” (Mihić, 2010). Zbog toga je cilj ovog istraživanja ispitivanje prediktnog doprinosa introjektovanih predstava o roditeljima na razvoj prenatalne vezanosti.

Metod

Uzorak i postupak

U istraživanju je korišćen prigodan uzorak koji je činila je 91 trudnica. Ispitanice su u periodu istraživanja bile hospitalizovane na Klinici za ginekologiju i akušerstvo u Novom Sadu. Sprovođenje istraživanja odobrio je etički komitet Kliničkog centra Vojvodine. Ispitanice su bile upoznate sa ciljevima istraživanja, a upitnike su popunjavale anonimno.

Starost trudnica kretala se u opsegu od 16 do 41 godine, sa prosekom od 28.7 godina ($SD = 6.01$). Najveći broj ispitanica imalo je srednju stručnu spremu (57%), dok je 34% njih imalo višu ili visoku. Prema mestu stanovanja 34% ispitanica živi na selu, dok je 29% iz manjeg grada i 37% iz većeg grada. Najveći broj ispitanica (89%) procenjuje svoj ekonomski status kao prosečan. Po pitanju života u zajednici sa proširenom porodicom gotovo polovina ispitanica (48%) izjasnila se pozitivno, dok drugi deo ispitanica (52%) ne živi u zajednici.

U braku je bilo 89% trudnica, dok je njih 11% bilo u vanbračnoj zajednici. Više od polovine ispitanica (61%) u braku su do pet godina. Za 96.7% trudnica ovo je bila prva trudnoća. Najveći broj trudnica se u momentu ispitivanja nalazio u trećem trimestru trudnoće (81.3%), a kao najčešći razlog hospitalizacije navodili su manjak ili višak plodove vode i hipertenziju (49.5%), zatim pripreme za carski rez (28.6%) i prevremene kontrakcije (15.4 %).³

Instrumenti

Skala za procenu materinske prenatalne vezanosti (SPMPV: Hanak, 2009). SPMPV, skala korišćena za merenje prenatalne vezanosti, ima trokomponentnu strukturu. Prva komponenta imenovana je kao Pozitivna osećanja i maštanje ($\alpha = .87, n = 12$), a odnosi se na osećanja ljubavi, ponosa, privrženosti, ushićenja majke u odnosu na bebu i uključuje maštanje o susretu sa bebom, kontaktom i upoznavanjem. Druga komponenta Diferencijacija i kontakt ($\alpha = .85, n = 13$) odnosi se na mogućnost majke da bebu doživi kao zasebno biće sa kojim može već prenatalno da ostvari kontakt. Treća komponenta Odgovornost i briga ($\alpha = .68, n = 8$) uključuje ponašanja u kojima se manifestuje briga za zdravlje i napredovanje

³ Medicinske indikacije za hospitalizaciju trudnica, kao i činjenica da je većina bila u poslednjem trimestru trudnoće nisu predstavljale značajan rizik za povoljan ishod trudnoće, te se pretpostavlja da činjenica da je uzorak prigodan neće znatno uticati na interpretaciju rezultata.

fetusa, svest o odgovornosti za život i dobrobit bebe i spremnost da se posveti negovanju.

Upitnik prisustva oca/majke. U ovom radu je primenjen modifikovani upitnik prisustva oca (**Father presence questionnaire – FPQ: Krampe & Newton, 2006**) u koji su uključene i stavke koje procenjuju introjektovana iskustva odnosa sa majkom. To je urađeno tako što je pridodat set tvrdnji u kojem je u svakoj stavci reč „otac“ zamenjena rečju „majka“, dok je ostatak tvrdnje ostao nepromenjen. Teorijska osnova instrumenta pretpostavlja da je mera iskustva odnosa sa roditeljem ekvivalent psihičkog prisustva roditelja, odnosno introjektovanih predstava o ulozi oca/majke. Na ovaj način, fokus je pomeren sa opaženih ponašanja roditelja na intrasubjektivni doživljaj roditeljske uloge. Zbog obimnosti upitnika kojeg originalno čine 134 ajtema, u obzir su uzete samo dimenzije koje se odnose na osećanja prema roditeljima, emotivnu dostupnost roditelja, fizičko prisustvo i uključenost, kao i dimenzije kojima se procenjuju predstave koroditeljskih odnosa i majčine podrške roditeljskoj ulozi oca. Iz originalnog upitnika izuzete su skale transgeneracijskog prenosa obrazaca iz porodice porekla roditelja i percepcija Boga kao oca, jer cilj ovog istraživanja nije uključivao religijske teme, kao ni posmatranje transgeneracijskog prenosa obrazaca kroz više generacija.

Modifikovani upitnik sadrži 67 stavki, a ispitanice procenjuju stepen slaganja sa svakom stavkom na petostepenoj skali. Pouzdanost upitnika na uzorku istraživanja iznosi $\alpha = .87$. Faktorskom analizom, metodom glavnih osa, dobija se trofaktorska struktura (Tabela 1). Prvi faktor imenovan je kao Pozitivan odnos sa majkom. Stavke koje opisuju ovaj faktor odnose se na percepciju odnosa brižnosti i podrške koje su ispitanice imale sa svojom majkom u toku odrastanja. Drugi faktor imenovan je kao Pozitivan odnos sa ocem i odnosi se na pozitivnu percepciju odnosa ispitanica sa sopstvenim ocem u toku detinjstva. Treći faktor, koji opisuju kako ispitanice doživljavaju odnos između sopstvenih roditelja i podršku majke za razvijanje pozitivnog odnosa sa ocem, označen je kao Percepcija majčine podrške za odnos sa ocem (Tabela 2). S obzirom na to da je pouzdanost trećeg faktora bila nešto niža ($\alpha = .51$) iz njega je isključena stavka koja je imala najlošije metrijske karakteristike (stavka broj 14: „Moja majka me je ohrabivala da razgovaram sa ocem.“). Pouzdanost ovog faktora tako je poboljšana, pa je u dalju analizu ušlo preostalih 13 stavki koje opisuju ovaj faktor.

Tabela 1

Faktorska struktura instrumenta FMPQ

	stvarne karakteristične vrednosti	simulirane karakteristične vrednosti	procenat zajedničke varijanse	broj stavki	pouzdanost izražena Cronbachovom
Faktor 1	19.77	3.01	28.82	27	.71
Faktor 2	9.73	2.78	13.86	26	.94
Faktor 3	3.27	2.61	4.1	13	.76

Tabela 2

Izvod iz matrice sklopa faktora (FMPQ), Promax rotacija sa Kaiserom normalizacijom

Odabrane stavke koje zasićuju faktor	Odnos sa majkom	Odnos sa ocem	Percep. majčine podrške za odnos sa ocem
Imala sam utisak da me moja majka razume.	.88		
Uvek sam mogla da se majci obratim za pomoć ili savet.	.88		
Moja majka mi je bila veoma važna.	.87		
Majka mi je pomagala da mislim o budućnosti i planiram.	.83		
Kao dete, osećala sam se zaštićeno uz majku.	.81		
Moj otac i ja imali smo zajedničke aktivnosti i/ili hobi.		.88	
Imala sam utisak da me moj otac razume.		.89	
Osećala sam se bliskom sa svojim ocem.		.79	
Moj otac me je ohrabrivao.		.76	
Moj otac je prisustvovao sportskim ili drugim događajima na kojima sam učestvovala.		.75	
Moja majka je cenila ono što je otac radio za našu porodicu.			.75
Sviđao mi se način na koji je moja majka pričala o mom ocu.			.64
Moja majka je poštovala očeve procene i odluke.			.59
Moja majka je cenila ono što je otac radio za našu porodicu.			.53
Moja majka je želela da budem bliska sa ocem.			.52

Rezultati

Deskriptivi pokazatelji

Rezultati deskriptivne statistike na izolovanim faktorima upitnika za prenatalnu vezanost i upitnika iskustva sa roditeljima prikazani su u Tabeli 3.

Tabela 3
Deskriptivni pokazatelji na izolovanim faktorima

Naziv faktora	AS	SD
Pozitivna osećanja i maštanje	65.51	11.79
Diferencijacija i kontakt	59.2	5.04
Odgovornost i briga	52.09	7.44
Pozitivan odnos sa majkom	106.58	19.81
Pozitivan odnos sa ocem	93.14	21.21
Percepcija majčine podrške za odnos sa ocem	38.85	8.02

Međusobna povezanost varijabli

Korelacije među varijablama, prikazane u Tabeli 4, ukazuju da komponente prenatalne vezanosti pokazuju nisku do umerenu korelaciju sa faktorima izolovanim na upitniku za procenu iskustva iz porodice porekla.

Tabela 4
Korelacije svih varijabli

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Odnos sa majkom	-					
2. Odnos sa ocem	.27*	-				
3. Podrška majke za odnos sa ocem	.39**	.55**	-			
4. Pozitivna osećanja i maštanje	.27**	.24*	.11	-		
5. Diferencijacija i kontakt	.38**	.19	.31**	.48**	-	
6. Odgovornost i briga	.32**	.23*	.35**	.59**	.57**	-

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Efekti introjektovanih iskustva iz porodice porekla na prenatalnu vezanost

Kako bi se ispitali prediktivni doprinosi introjektvanog iskustva iz porodice porekla objašnjenju prenatalne vezanosti, sprovedena je regresiona analiza. Kao kriterijumske varijable korišćeni su sumacioni skorovi na pojedinačnim komponentama prenatalne vezanosti: Pozitivna osećanja i maštanje, Diferencijacija i kontakt i Odgovornost i briga, dok su kao prediktorske varijable korišćeni faktorski skorovi na izolovanim faktorima iskustva iz porodice porekla: Pozitivan odnos sa majkom, Pozitivan odnos sa ocem i Percepcija podrške majke za odnos sa ocem.

Tabela 5

Rezultati regresione analize za predikciju komponente Pozitivna osećanja i maštanje

Prediktor	β
Odnos sa majkom	.26*
Odnos sa ocem	.24*
Percepcija podrške majke za odnos sa ocem	-.13
Total $R^2 = .12$; $F = 3.71$ **	

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Rezultati analize pokazuju da se odnos sa majkom i ocem izdvajaju kao značajni za razvoj komponente Pozitivna osećanja i maštanje.

Tabela 6

Rezultati regresione analize za predikciju komponente Diferencijacija i kontakt

Prediktor	β
Odnos sa majkom	.31**
Odnos sa ocem	.00
Percepcija podrške majke za odnos sa ocem	.18
Total $R^2 = .18$; $F = 6.14$ **	

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Rezultati ove analize ukazuju da se za razvoj komponente *diferencijacija i kontakt* samo odnos sa majkom izdvaja kao značajan prediktor.

Tabela 7

Rezultati regresione analize za predikciju komponente Odgovornost i briga

Prediktor	β
Odnos sa majkom	.22*
Odnos sa ocem	.04
Percepcija podrške majke za odnos sa ocem	.24
Total $R^2 = .10$; $F = 5.6^{***}$	

* $p < .05$. *** $p < .001$

Kao i kod predhodne analize, i za komponentu *odgovornost i briga* samo odnos sa majkom može se izdvojiti kao značajan prediktor, dok je prediktor percepcija podrške majke za odnos sa ocem nešto malo ispod granice značajnosti ($p = .06$).

Diskusija

Prenatalna vezanost, kao psihološka veza buduće majke sa bebom, važan je aspekt trudnoće i roditeljstva. Smatra se da trudnica koja ima kapacitet da razvije kvalitetan odnos brige prenatalno time osigurava povoljniji ishod trudnoće, kao i kvalitetniju brigu o detetu nakon rođenja (Huth Bocks et al., 2004).

Činjenica da se prenatalna vezanost temelji na razvoju mentalnih predstava *sebe-kao-majke* na osnovu kojih se dalje razrađuju predstave o bebi i odnosu sa njom, upućuje na to da je ovaj koncept važan aspekt formiranja roditeljskog identiteta. Istraživanja ukazuju na to da se obrasci koji formiraju roditeljski identitet prenose transgeneracijski, putem iskustva koje se internalizuje i oblikuje unutrašnji radni model čije komponente čine roditeljske reprezentacije (Benoit & Parker, 1994; Doan & Zimmerman, 2008; George & Solomon, 2008; Mayseless, 2006; Pri-el & Besser, 2000). Uzimajući u obzir navedenu činjenicu, cilj istraživanja bio je ispitivanje prediktivnog doprinosa introjektovanih iskustva iz porodice porekla na razvoj prenatalne vezanosti.

Osvrtom na rezultate, uočava se da iskustvo pozitivnog odnosa sa majkom ostvaruje značajan doprinos u razvoju sve tri komponente prenatalne vezanosti, dok se percepcija pozitivnog odnosa sa ocem ističe kao značajan prediktor za razvoj pozitivnih osećanja i maštanja u odnosu na fetus. Ovakav nalaz možemo interpretirati u skladu sa Sternovom (Stern, 1998, prema Hanak, 2010) opservacijom da presudnu ulogu u podršci budućoj majci daje dobra podržavajuća (engl. *holdnig*) sredina. On ističe da su u podržavajućoj funkciji za majku najznačanije druge žene i same iskusne u materinstvu, te da buduće majke tokom trudnoće jačaju veze sa drugim, naročito starijim ženama, dok među njima centralno mesto priprada sopstvenoj majci.

Nadalje, u interpretaciji rezultata u kojima se kao dominantan prediktor izdvaja uloga majke mogu nam poslužiti i rezultati istraživanja o roditeljskim ulogama koji ističu da je majka dominantan staratelj kad je u pitanju briga o deci u porodicama u Srbiji. Osim toga, majka je ta koja ima „moć” toplijeg, emocionalno investiranijeg roditelja, dok otac u procesu brige nema aktivnu ulogu i njegova interakcija sa decom definisana je obrazovnim, socijalnim i profesionalnim usmeravanjem, kao i moralnim nadzorom. Čak i u onim porodicama gde se uključenost oca procenjuje kao egalitarna majčinoj, priroda njegovog odnosa sa decom je svedena na vaspitnu komponentu koja uglavnom podrazumeva manje topao i podržavajući, a više kontrolišući stil, sa niskom emocionalnom uključenošću (za pregled videti Mihić, 2010).

Preuzimajući primat u pružanju brige, majke su u porodicama porekla odigrale najznačajniju ulogu u internalizaciji obrazaca roditeljske brižnosti, koji će budućim majkama poslužiti kao baza za razvoj odnosa prema sopstvenoj bebi. U tom smislu, rezultati koji govore o značaju pozitivne introjektovane slike uloge majke za razvoj prenatalne vezanosti dobijeni u ovom istraživanju, u skladu su sa idejom o modelovanju kao hipotezom u osnovi objašnjenja transgeneracijskog prenosa roditeljstva (Parke, 2002; Pleck, 2004), kao i sa istraživanjima koja ukazuju na pravilnost da su karakteristike starateljskog ponašanja direktno povezane sa prethodnim iskustvima koje su roditelji imali u porodicama porekla (Dunn, Davies, Conor, & Sturges, 2000). Hipoteza o modelovanju podrazumeva da je kvalitet u aktuelnoj dijadi staratelj-dete veći ukoliko je iskustvo staranja u porodici porekla roditelja bilo bolje, što je nalaz koji je dobijen i u ovom istraživanju.

Pitanje načina na koje iskustvo u porodici porekla ostvaruje efekat na aktuelno roditeljstvo ostaje otvoreno. Koncept introjektovane uloge roditelja (korišćen u ovom istraživanju) jedan je od razmatranih odgovora. On podrazumeva da efekti iskustava sa starateljima u porodici porekla ne modeluju direktno ponašanje, već doprinose specifičnostima razvoja radnog modela roditeljske uloge kao sistema uverenja, ličnih emotivnih doživljaja vezanih za starateljsku ulogu i slično. U tom smislu, rezultatima pokazana veza između introjektovane pozicije majke i prenatalne vezanosti u skladu je sa ovim teorijskim očekivanjem - kvalitetna internalizovana predstava starateljske uloge majki, povezana je sa kvalitetnim ranim modelima povezanosti sa plodom (prenatalna vezanost), koji su u funkciji kasnijeg kvalitetnog staranja.

Neki od modela razumevanja nastanka roditeljskog modela brige o detetu podrazumevaju da će iskustvo staranja o roditelju u porodici porekla, biti značajno za formiranje kognitivnih aspekata ispunjavanja roditeljske uloge (uverenja, očekivanja, razmišljanja, procenjivanje situacija i detetovih potencijala, refleksija o roditeljstvu kao procesu i ličnom iskustvu). Na ovaj način opisani su efekti na *metaroditeljstvo* (Hawk & Holden, 2006) koji se smatraju važnim činiocima ponašanja u realnoj starateljskoj poziciji (Nickolson, Howard, & Borkowski 2008). Rezultati ovog istraživanja ukazuju da je ovaj efekat potencijalno moguć već na sam doživljaj i razumevanje povezanosti i brige sa još nerođenim detetom.

Činjenica da pozitivna iskustva iz porodice porekla imaju značajan prediktivni doprinos za razvoj prenatalne vezanosti ukazuje na to da je doživljaj emocionalne sigurnosti u odnosu sa sopstvenim roditeljima značajan za doživljaj iskustva roditeljske brige, te posledično i za spremnost u upuštanje u razradu reprezentacija *sebe-kao-roditelja*. U tom smislu, iskustvo iz porodice porekla treba posmatrati kao relevantan činilac, kako u istraživanju koncepta prenatalne vezanosti, tako i u planiranju praktičnih oblika podrške trudnicama. Naime, iako se roditeljstvo, a naročito kvalitetna briga o detetu u našem društvu smatra veoma važnom, istraživanja koja prate tranziciju u roditeljstvo je veoma malo, pa je malo i implikacija i, na istraživanjima temeljenih, programa i oblika podrške budućim porodicama. Rezultati ovog istraživanja ukazuju na to da su u riziku za razvoj manje funkcionalnih radnih modela roditeljske uloge trudnice koje su imale nisko funkcionalne odnose sa majkom (iskustva manje dostupnosti i uključenosti majki), te da je transgeneracijski prenos manje kvalitetnog staranja o detetu u ovoj grupi roditelja vidljiv već formiranjem predstava o sebi i detetu u trudnoći. U tom smislu, preventivnim radom, sa ciljem podrške kvalitetnijoj brizi o detetu, svakako bi trebalo da budu obuhvaćene žene sa takvim iskustvima još u toku trajanja trudnoće.

Ipak, osvrtno na udeo varijanse koju iskustva iz porodice porekla mogu da objasne kada je u pitanju razvoj prenatalne vezanosti, uočava se da postoji još dosta prostora za razmatranje uključivanja dodatnog seta prediktora. Istraživanja navode da iskustvo sa sopstvenim roditeljima iako važan, nije i jedini, a ponekad ni presudni faktor koji može da utiče na formiranje i kvalitet prenatalne vezanosti (Fonagy et al., 1991; Huth Bocks et al., 2004). Drugi važni faktori odnose se na socijalno okruženje i podršku koju trudnica ima od strane partnera i značajnih drugih. Shodno tome, uslovi u kojima trudnica živi i karakteristike njenog socijalnog okruženja mogu biti povezani sa kvalitativnom promenom očekivanog obrasca brige kod trudnica. Nalazi govore da faktori poput socijalne podrške trudnici, nivoa stresa kojem je izložena, kao i promene do kojih dolazi u njenom odnosu sa drugim ljudima mogu uticati na promenu njenog načina brige za dete (Sroufe, Egeland, Carlson, & Collins, 2005, prema Feldman, 2007), te bi daljim istraživanjima trebalo težiti obuhvatu većeg broja navedenih prediktora.

Kako je jedan od prvih zadataka rane brige o detetu, već u toku prenatalnog perioda, prema teoriji vezanoj za konstelaciju materinstva (Stern, 1995) razvoj majčinih kapaciteta za uspostavljanje mreže podrške staranja o detetu (pa i koroditeljskog odnosa), ostaju relevantna pitanja o načinima na koje iskustvo sa ocem i iskustva koroditeljskih odnosa u porodici porekla daju osnov za ideje vezane za ovaj aspekt uspostavljanja roditeljskog funkcionisanja. U ovom istraživanju rezultati su ukazali na pravilnost da introjektovane predstave oca i podrške uključivanju i deljenju brige između oca i majke nisu značajne za prenatalnu vezanost majke i bebe. Za koje aspekte razvoja roditeljske uloge su značajne i kada se najranije ti efekti mogu uočiti, jedno je od otvorenih pitanja za dalje istraživanje.

Procena introjektovanih iskustava iz porodice porekla na osnovu upitnika mogla bi da predstavlja jedno od ograničenja ovog istraživanja, s obzirom na či-

njenicu da upitnik kao oblik procene može imati razne manjkavosti u odnosu na metode poput intervjuja, analize narativa i životnih priča, koje omogućuju dublji uvid u mentalne reprezentacije iskustava staranja u primarnoj porodici.

Još jedna od preporuka za dalja istraživanja odnosi se i na veličinu i karakteristike uzroka. Naime, na pitanja koja se odnose na to da li određena zdravstvena stanja koja mogu da svrstaju trudnoću u kategoriju rizičnih, mogu da utiču na intenzitet i kvalitet prenatalne vezanosti, još uvek nisu ponuđeni konzistentni odgovori. Tako se u literaturi mogu naći nalazi koji govore o tome da označavanje trudnoće kao rizične ne utiče na prenatalnu vezanost (Zimmerman, 2003), dok sa druge strane, postoje i nalazi koji govore u prilog tome da rizičnost trudnoće može uticati da se kod ovih trudnica komponenta prenatalne vezanosti *odgovornost i briga* značajno razlikuje u odnosu na trudnice sa trudnoćom urednog toka (Hadžić, Vaselić, & Jojić, 2016). U tom smislu, daljim istraživanjima bi trebalo težiti da uzorkom budu obuhvaćene obe grupe trudnica kako bi se dobili potpuniji rezultati.

Reference

- Benoit, D., & Parker, K. C. H. (1994). Stability and transmission of attachment across three generations. *Child Development, 65*, 1444–1456. doi:10.2307/1131510
- Benoit, D., Parker, K. C. H., & Zeanah, C. H. (1997). Mothers representation of their infants assessed prenatally: Stability and association with infants attachment classification. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 38*, 307–313. doi:10.1111/j.1469-7610.1997.tb01515.x
- Brandon, A., Pitts, S., Denton, W., Stringer, A., & Evans, H. M. (2009). A history of the theory of prenatal attachment. *Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Health, 23*, 201–222.
- Doan, H. McK., & Zimmerman, A. (2008). Prenatal attachment: A developmental model. *International Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Medicine, 20*, 20–28.
- Dunn, J., Davies, L., O'Connor, T., & Sturgess, W. (2000). Parents' and partners' life course and family experiences: Links with parent-child relations in different family settings. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 41*, 955–968. doi:10.1111/1469-7610.00684
- Dykes, K., & Stjerquist, K. (2001) The importance of ultrasound to first-time mothers' thoughts about their unborn child. *Journal of Reproductive and Infant Psychology, 19*, 95–110. doi:10.1080/02646830123343
- Feldman, J. B. (2007). The effect of support expectations on prenatal attachment: An evidence-based approach for intervention in an adolescent population. *Child and Adolescent Social Work Journal, 24*, 209–234. doi:10.1007/s10560-007-0082-0
- Fonagy, P., Steele, H., & Steele, M. (1991). Representation of attachment during

- pregnancy predict the organization of infant-mother attachment at one year of age. *Child Development*, 62, 891–905. doi:10.2307/131141
- Gau, M., & Lee, T. (2003). Construct validity of the prenatal attachment inventory: A confirmatory factor analysis approach. *Journal of Nursing Research*, 11, 177–186.
- George, C., & Solomon, J. (2008). The caregiving system: A behavioral systems approach to parenting In J. Cassidy & P. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment* (pp. 833–856). New York: The Guilford Press.
- Hadžić, A., Veselić, N., & Jojić, D. (2016). *Relations between attachment and maternal prenatal attachment, pregnant women with healthy and high-risk pregnancies*. 12th Conference Days of Applied Psychology, Faculty of Philosophy, University of Niš, Serbia.
- Hanak, N. (2007). Prenatalna vezanost kao aspekt pripreme za roditeljstvo. U N. Hanak i A. Dimitrijević (Ur.), *Afektivno vezivanje: teorija, istraživanja, psihoterapija* (str. 149–166). Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Hanak, N. (2009). Procena materinske prenatalne vezanosti. U M. Zotović, J. Petrović i I. Mihić (Ur.), *Psihološka procena porodice: Mogućnosti i ograničenja* (str. 8–21). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Hanak, N. (2010). *Činioci koji utiču na emocionalnu vezanost trudnica za fetus* (doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Srbija.
- Hanak, N. (2012). Prenatalna vezanost i psihološki procesi tokom trudnoće: Priprema za roditeljstvo. U T. Stefanović Stanojević, I. Mihić i N. Hanak (Ur.), *Afektivna vezanost i porodični odnosi: razvoj i značaj* (str. 57–80). Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Hawk, C., & Holden, G. (2006). Meta-parenting: An initial investigation into a new parental social cognition construct. *Parenting: Science and Practice*, 6, 21–42. doi:10.1207/s15327922par0604_3
- Huth Bocks, A., Levendosky, A., Bogat, A., & Von Eye, A. (2004). The impact of maternal characteristics and contextual variables on infant-mother attachment. *Child Development*, 75, 480–496. doi:10.1111/j.1467-8624.2004.00688.x
- Krampe, E., & Newton, R. (2006). The father presence questionnaire: a new measure of subjective experience of being fathered. *Fathering*, 4, 159–190. doi:10.3149/fth.0402.159
- Laxton Kane, M., & Slade, P. (2002). The role of maternal prenatal attachment in a woman's experience of pregnancy and implication for the process of care. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 20, 253–266. doi:10.1080/0264683021000033174
- Lindgren, K. (2001). Relationships among maternal-fetal attachment, prenatal depression and health practices in pregnancy. *Research in Nursing and Health*, 24, 203–217. doi:10.1002/nur.1023
- Mayselless, O. (2006). *Parenting representations*. New York: Cambridge University Press. doi:10.1017/CB09780511499869

- Mihić, I. (2010). *Činioci uključenosti oca u brigu o detetu* (doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija.
- Nicholson, J., Howard, K., & Borkowski, J. (2008). Mental models for parenting: Correlates of meta-parenting among fathers of young children. *Fathering, 6*, 39–61. doi:10.3149/fth.0601.39
- Parke, R. (2002). Fathers and families. In M. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting, vol 3, Being and Becoming a Parent* (pp. 27–74). Mahwah, New Jersey: Erlbaum.
- Pleck, E. (2004). Two dimensions of fatherhood: The history of “good dad–bad dad” complex. In M. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (pp. 32–57). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc.
- Priel, B., & Besser, A. (2000). Adult attachment styles, early relationships, antenatal attachment and perceptions of infant temperament: A study of first-time mothers. *Personal Relationships, 7*, 291–310. doi:10.1111/j.1475-6811.2000.tb00018.x
- Raval, V., Goldberg, S., Atkinson, L., Benoit, D., Myhal, N., Poulton, L., & Zwiers, M. (2001). Maternal attachment, maternal responsiveness and infant attachment. *Infant Behavior and Development, 24*, 281–304. doi:10.1016/S0163-6383(01)00082-0
- Stern, D. (1995). *The Motherhood constellation. A unified view of parent-infant psychotherapy*. New York: Basic books.
- Zimerman, A. (2003). Prenatal attachment, empathy and cognitive adaptation to pregnancy subsequent to having a child with Down’s syndrome. *Journal of Developmental Disabilities, 10*, 141–149.

Mila Radovanović

College for preschool
teachers and sports
trainers Subotica

Ivana Mihić

Department of
Psychology, Faculty
of Philosophy,
University of Novi
Sad

**PRENATAL ATTACHMENT IN A CONTEXT
OF EXPERIENCE OF THE FAMILY OF
ORIGIN**

Prenatal attachment is described as a psychological bond that develops during pregnancy from mother to a fetus. Its importance is reflected in the quality of expectant mothers' care for the fetus, and it is believed that it is the precursor of the development of emotional attachment between a mother and a child, an important aspect of parental identity formation and preparation for responsible and competent parenting. Studies suggest that the patterns that form the parental identity are transmitted through experiences that are internalized and form internal working model whose components make parental representation. Therefore, the aim of this research was to examine the predictive contribution of experience from the family of origin on the development of prenatal attachment. The sample included 91 pregnant women, inpatients from the Department of Obstetrics and Gynecology in Novi Sad, who were hospitalized because of certain health problems during pregnancy. For testing prenatal attachment the Prenatal attachment scale (SPMPV: Hanak, 2009), was used while as a measure of an experience in family of origin a modified Father presence questionnaire (FPQ: Krampe & Newton, 2006) was employed. The results suggests that relationship with one's own mother has a significant contribution in predicting prenatal attachment. Such results are in line with previous research findings that characteristics of parental behavior are related with experiences with one's own parents. Those results could reflect the fact that mothers were seen as dominant caregivers in our sample. Also, modeling can play a role in transgenerational transmission of parenting.

Keywords: prenatal attachment, experience from the family of origin, mental representations of parenthood